

Dva človeka

Ferdinad Godina

III.

Gori v Lendavskem vrhu so se že razživelci študentje in študentke. S Štajerkami je prišel tudi nek študent, ki je že od prej dvoril Mini.

„Prokleta smo se razdelili na pare“, sta mnogokrat pozneje govorila Vanč in Ferenc.

Takoj so bili prijatelji, se smejali in pili dobro Šimenovo vino. Šimenovi niso imeli viničarja. Hiša je bila premajhna. A študentje so se prijetno počutili v njej. Miza, dvoje klopi, nekaj stolov, v kotu slama in velika zapuščena peč. Vinski duh se je mešal s trohno, z duhom po slami in bog ve kakšni duhovi so še bili v nizki koči, katere strop je bil preprežen z ogromnimi tramovi.

Prijetno je sedeti tako pri kupici in zreti skozi razpadajoča mala okna na polne trte in dozorevajoče grozde. Listje na drevesih je padalo z vej, se vrtinčilo dol v vinograd ali ostajalo na slamnati strehi nizke bajte. Klopotci so ropotali, se zaganjali in se obračali v madžarsko pusto, v lendavske hribe in zdaj zopet dol na prekmursko ravnino.

Mlada družba je brbljala, jedla slanino in papriko in pila staro vino. Spoznali so se že med seboj in prleški študent je zabaval vso družbo z mastnimi prleškimi dovtipi, da so ženske pokale od smeha. Vanč in Ferenc pa sta se krohotala, da se je slišalo daleč po bregu.

Nasmejali so se, spili precej vina, a kaj sedaj. Da bi šli v gorice?

„Imamo še čas,“ je odločil Štajerec. „Igrajmo tisto usodno igro, ki ji jaz pravim ‚ljubezen na Monte Carlu‘“

„Kakšna pa je?“ so spraševali vsi.

Pokazal jim je kapo in vsak je moral dati vanjo kako svojo stvar. Štajerec je vse premešal, segel v kapo in rekel:

„Kaj naj stori ta, čigar stvar imam v rokah.“

„To je kapucinarček,“ so zavpili vsi. Bili so zadovoljni z igro in si prisojali kazni, ki so bile prijetne. Polagoma so postajale ostrejšje in seveda toliko prijetnejše.

Na vrsti je bila Štajerka Nela, da potegne reč iz kape in pove sodbo. Štajerec, ki je bil kapucinar, jo je vprašal:

„Kaj naj stori ta ...“

„Ta?“ je pomislila. „Naj gre na podstrešje in vpije doli na mejo, da smo ujeli tihotapca s tobakom.“

„O hudiča, tega nikar,“ je povzel Ferenc. „Graničarji nas utegnejo pretpeti in zapreti ...“

„Ta,“ je nadaljeval Vanč nekoliko vinjen, „naj poljubi tistega, ki ga ima —“

„Ho, ho,“ so zavpili. Fantje so sodbo odobraval, dekleta so bile pa proti.

Štajerka Nela je potegnila uro prleškega študenta. Kriknili so, da je šel hrup po bregu in da so se redki ljudje po goricah spogledali. Štajerec je odložil kapo in mehko pogledal Mino; zardela je in pobesila oči. Vsi drugi so napeto pričakovali. Stopil je k njej in ji dvignil glavo. Tedaj si je z rokami pokrila obraz.

„Sodba, sodba,“ so vpili vsi.

Nato se je Štajerec sklonil k Mini, jo prijel za roke, jih vzel z obraza in jo nalahno poljubil. Vsa družba ju je gledala v ustnice, ko sta se poljubila. Težko so dihali in za trenutek umolknili.

Potem je bil na vrsti Vanč.

„Veš Vanč,“ je zabrundal v kotu pijani Ferenc in si je želel, da bi tudi on bil sojen z Nelo, to brhko deklico. „Zdaj potegni mojo stvar in izreci mi primerno sodbo.“

Vsi so se mu smejali.

„Torej dobro,“ Vanč se je zamislil. Strop se je zibal, vsi obrazi, ki so zrl vanj, so mu igrali pred očmi. „Ta naj — — ta naj gre dol v pivnico — seveda z njemu najljubšo osebo — in ne sme pol ure nazaj.“

„He, bravo Vanč, bravo,“ se je drl Ferenc in se pripravljaj. Že je videl Nelo v svojem naročju. Drl se je in odobral sodbo.

Vanč je segel v kapo in privlekel svoj nož. Ta trenutek je nastal molk, nato je nekdo potrkal. Vsi so hoteli zagnati divjaški hrup, kajti sodba je zadela Vanča samega in seveda učiteljsčnico Marto, ki si jo je že prej izbral. Oni zunaj pa je še enkrat potrkal. Ferenc se je zadr in vrata so se počasi odprla. Dekleta je postalo sram, Vanč in Ferenc pa sta skočila novodošlemu nasproti in mu ponujala polne kupice.

Bil je bogoslovec Viktor iz iste fare, ki je tudi prišel v domače gorice. V črni suknji je imel še lepši obraz, bolj mladeniškega in belega. Vzel je kupico, se zasmel in pokazal velike, lepe zobe. Zdrave, mirne oči so preletele družbo in dekleta so se nehote spogledale.

Lep je bil. Škoda.

Viktor je poskusil malo Ferenčevega, nato Vančevega vina, smeje poslušal njih brbljanje in ju trepljal po ramah.

Tudi Mina, ki ji je bil nekaj v sorodu, je prihitela k njemu, ga odvedla k mizi in seznanila z ostalimi. Tako prijeten je bil, mladeniškega svež in njegov obraz je bil spokojno umirjen, bel, kot izklesan iz marmorja.

„Viktor prav je, da si prišel sem,“ je Ferenc zabrundal v kotu.

Viktor se je samo nasmehnil. Govorili so o veri, saj je bila med njimi nekaka razdalja. On bogoslovec in oni posvetnjaki. Radi so ga imeli in

Ferenc in Vanč sta ga zelo cenila. Nikdar se nista jezila, če so jima Viktorja postavljali doma za zgled. To je človek! Brez kompromisa je še mlad obračunal s svojim življenjem in sedaj gleda trezno v svet. Cenila sta ga, posedala včasih na večer pri njem in govorila, kakor se ni dalo govoriti z mnogimi, ki oblečejo talar in igrajo med ljudmi duhovno gospodo, katera je dojela vso metafiziko, zdaj pa samo mimogrede žive tu med ljudstvom. Iz usmiljenja.

Viktor je bil preprost človek, v družbi prijeten, a nedostopen za ženske, ker je že zgodaj sklenil, da pojde v bogoslovje. Neverjetno zgodaj je doumel svoj poklic, kakor ga mnogi ne doumejo do starih let.

„Bogme Viktor, človek si,“ je odločil Ferenc, ko so se tako pogovarjali.

„Saj si ti tudi, Ferenc,“ je dejal Viktor in ga gledal z mirnimi očmi.

„Škoda, da sem brezverec; šel bi v bogoslovje,“ je dejal Ferenc napol v šali, napol zares.

Viktor je rahlo nagubal čelo, se nagnil naprej, da so ga videli vsi in je dekletom zelo ugajal.

„Prav je tako, Ferenc. Če bog ni v skladu s tvojo notranjostjo, je prav, da si brezverec,“ je počasi dejal, poskusil malo vina in se ozrl po ostalih.

„Sicer pa,“ je nadaljeval, „nekako tihi, nerazpoloženi ste postali. Nič, vi kar nadaljujte, kakor da bi me ne bilo tu.“

Zabavali so se iskreno kakor prej. Ferenc je bil vinjen in je vpil vse vprek, da ga je moral Vanč včasih potlačiti v kot. Če ni mogel drugače, pa se je zagledal v Nelo, jo nepremično gledal, dvignil obrvi in jo motril izpod čela tako divje, da je Nela begala z očmi od enega do drugega, če ju kdo ne opazuje. Viktor je opazil, se zasmeljal in rekel:

„Ferenc, ko ti izginejo vse iluzije o življenju...“

Ferenc se je zdrznil; kot bi se prebudil je nadaljeval svojo formulo:

„... in ostaneš gol človek — — —“ nato je prijel kozarec in izpil.

„Ko ti izginejo vse iluzije o življenju...“ so smeje se ponavljali vsi, Ferenc pa se je pogreznil v kot, sklenil roke na trebuhu in zopet nepremično zrl Nelo. Nihče mu ni tega branil. Ta nežna stvarca. Nenadoma se je spomnil, se nagnil čez mizo in dejal:

„Nela, k meni sedi! Govoril bi rad s teboj. Res!“

Glasen smeh. Ferenc je resno pogledoval zdaj enega, zdaj drugega, dokler niso Nele pregovorili, da je sedla k njemu. Da bi se rešil neljubih pogledov, jih je spomnil na kapucinarčke.

„Vanč naj prestane kazni, ki si jo je naložil. Halo, Marta, Vanč.“ Toda v tem si niso bili vsi edini. Nekateri so hoteli začeti igro znova, drugi so bili za Ferencov predlog. Slednjič so se zedinili, naj odloči Viktor. Hm, Viktor naj odloči! Oziral se je po obrazih. Tedaj se je dvignil Ferenc:

„Če si dečko, Viktor, daj! Naj bo Vanč pol ure srečen z Marto doli v pivnici in naj mu izginejo vse iluzije o življenju...“ Nela mu je z dlanjo zamašila usta.

„Ne gre, da bi jaz odločal,“ je resno odvrnil Viktor.

„Saj ni nič, Viktor,“ so vpili vsi „saj je le igra.“

„Dobro,“ je dejal in ostrost se je čutila v njegovem glasu. Obrnil se je k Vanču.

„Greš Vanč?“

„Grem!“

Viktor in Vanč sta se srečala s pogledi.

„Dobro,“ je pripomnil Viktor, „tudi jaz sem za to.“

Marta se je nekoliko branila, Vanč pa jo je prijel pod roko in odšla sta.

„Ali naj čakamo ali ne?“ je zavpil Ferenc za njima. Vanč se je obrnil med vrati.

„Ne čakajte!“

„Sem vedel, prokleti Vanč.“ Potem so nadaljevali z igro.

Vanč je stisnil Marto za roko in ji ob robu goric nekaj govoril o grozdju ter pokazal na madžarsko mejo. Marta je obstala in gledala dol na gozdove. Oba sta čutila bližino svojih toplih teles, pričakujoč nekaj lepega. Vedela sta, da ju loči samo še nekaj trenutkov od lepega občutja, zato sta odlašala. Saj je hrepenenje nekaj lepšega v življenju, nekaj slajšega od sreče same.

Vanč je hotel v pivnico, Marta pa ga je molče pogledala.

„Ne.“

Veter je pihal iz Madžarske, da je vršelo listje in so grozdi nihali v zraku. Klopotec je brbljal gori na drevesu in nekaj škorcev je šinilo čez vrh v dolino.

Vanč je molče pogledal Marto. Zrl ji je v čelo, v oči in lica in pogled mu je zdrsnil na dekletove prsi. Gledala mu je v oči in ni trenila. Prijela sta se za roke in si stala nasproti.

„Marta,“ se je iztrgalo iz Vanča.

„Ne,“ je suho ponovila Marta.

Vanč se je obrnil v dolino, stisnil obrvi in strmел na gozdove, ki so valovili v vetru; nato na nepregledno ravnino, kjer sta se tam daleč srečala nebo in zemlja.

Marta mu je stisnila roke, kot bi ga hotela prositi odpuščanja. On se pa ni zganil. Počasi mu je pogladila lase in mu okrenila glavo k sebi, da jo je pogledal.

„Saj me ne ljubiš,“ je dahnila kot premagana. Vanč je vzkipeł; stisnil jo je okrog pasu in pritegnil k sebi.

„Ljubim,“ je dejal užaljen.

Molk.

Trte so se zganile, gozdovi so vršeli, a pusta je molčala. Velika nepregledna pusta s cerkvami in polji je bila kakor mrtva.

„Ne v pivnico, Vanč,“ je zardela Marta in mu skrila glavo na prsih. Prižel je njen obraz k sebi, da je čutil njena usta na koži.

Marta je globoko dihala. Popuščala je, postajala mehka in bi zaspala. Zaspala bi in bi se nikdar več ne prebudila.

Vanč je začutil, kako se je streslo njeno telo. Prijel jo je za mehko brado in ji obrnil obraz k sebi.

Marta je jokala.

Pretrgano in grenko, da je Vanča zbolelo. Oči je imela polne čistih, lepih solz, ki so ji drsele po sencih na lase in Vanču na roko.

„Kaj ti je Marta?“ je drhtel Vanč. Ni mu odgovorila; jokala je tako pretresljivo, da se je Vanč zbal. Tolažiti je ni znal. Komaj je čakal, da se umiri. Počasi je prihajala k sebi. V Vančevem naročju je zaprla oči. Čez nekaj časa pa se je zdrznila. Pogledala je okoli sebe, kot ne bi vedela, kje je. Z obema rokama je objela Vančevo glavo in mu gledala v oči.

„Nič ni bilo. — Take smo ženske.“ Dvignila je obrvi. „Prepolna čaša — bi ti mislil. Kaj? — Pa ni bila.“

Smehljala se mu je in počasi odkimavala.

„Pa ni bila,“ je ponavljala.

Vanč se je oddahnil. Hvala Bogu, zopet ženska kaprica.

„Pa kaj ti je bilo?“ je vprašal Vanč.

„Veš, da si ne boš bogve kaj mislil“; vrgla je lase nazaj in čisto mirno dejala: „Vzljubila sem te. Res. Pa se mi je v najlepšem trenutku zazdelo nesmiselno.“

„Marta,“ je hitel Vanč.

„Popolnoma nesmiselno. Kaj boš z menoj čez nekaj let, že čez nekaj mesecev. Ti pojdeš v Zagreb in koliko deklet boš takole stiskal in ljubil, kot si sedaj mene. — To mi je padlo v glavo, neumnost sicer, ali bog pomagaj.“

Vanč je molčal. Čudovita ženska. Ni tako lahko, kot je mislil. Vse mu je šumelo v glavi, misli so se mu križale. Sklonil se je, da bi jo poljubil. Vsa čustva, ki jih je imel prej, so sicer skopnela, pa jo je le hotel poljubiti, da si ne bi kaj mislila. Ona pa mu je položila roko na usta.

„Ne, če si kaj lepega doživel, naj ti to zadostuje.“

Tesno drug ob drugem sta gledala doli z vrha na bajte, ki so se skrivale med trtami.

Vrata v bajto so se tedaj odprla. Vsi so se usuli iz koč in hoteli v pivnico. Tedaj so obstali, ko so ju tako zamišljena zagledali ob robu goric. Zagnali so velik krik, le Viktor se je smehljaj in pozorno gledal Vanča.

„Vsaj včasih se spomni na Marto,“ je Marta smeje se pogledala Vanča.

„Bom!“ je toplo dejal, jo stisnil še enkrat in nato sta se pridružila ostalim.

Viktor se je poslavljaj. Ko sta si z Vančem stisnila roke, sta se srečala z očmi.

„Si držal besedo?“ ga je tiho vprašal Viktor.

„Sem.“

Še enkrat sta si stisnila roke in Viktorju je odleglo. Bil je vesel, ko je stopal po goricah in odzdravljaj onim zgoraj. Mahali so mu z robci in vpili za njim še dolgo potem, ko je že utonil v klancih.

Gori v vrhu pa je življenje počasi zamrlo. Tu in tam se je še zadrj Ferenc, da je glas odmeval od šume do šume. Nato je počasi vse utihnilo. Študentje so odšli na svoje domove. Klopotec je še drdral dolgo v noč, kajti od madžarske strani so zaveli topli vetrovi in nosili nizko nad ravnino težke oblake. Vsi lendavski vrhovi so se spokojno spravljalj k počitku.

IV.

Blizaj se je čas odhoda. Kam! To ni nihče vprašaj. Vsi vedo samo to, da moraš oditi, ko pride čas, in da ne smeš strašiti okoli takrat, ko ni tvoj čas.

Tedaj so bila že polja prazna, pospravljeni so bili plodovi, le kupi koruzišča so samevali po njivah. Tu so gnezdili zajci in spali z mišmi in krti, ki so jim delali družbo. Njihovo skupno življenje so prekinili kmetje, ko so jeli voziti kupe na svoje domove.

Neznosna je pozna jesen po poljih in vaseh. Zemlja je polna vlage, ceste so blatne in ljubo solnce za hudiča dolgo ne prodre megle. Včasih leži ves teden megla, iz katere pada redek dež, pere že itak mokre liste in pljuska v stare luže po cestah. Ljudje ostajajo doma, gledajo skozi okna po sadovnjakih ter si režejo kruh, če ga imajo. Zraven govorijo o ženitvah in zaljubljenih parih.

Vanč je že odšel v Zagreb.

„Doktor bo,“ je nekdo menil.

„Doktor,“ so se začudili drugi in si niso mogli misliti Vanča kot doktorja. Izšla se, pa bo doktor. Zakaj ne!

Za Ferenc pa niso vedeli, kaj bo z njim. Še je tičaj doma, čeprav bi mu bil že čas. Spraševali so domače, kaj misli, oni so pa odgovarjalj, da ga silili ne bodo. Včasih jim je kdo namignil, da bi bilo lepo, če bi šel za popa. Domači so se nerodno muzali in zopet izjavljaj, da ga silili ne bodo.

Ferenc je posedaj doma in gledaj skozi nizka okna v sadovnjak. Niti vejica se ni zganila in živa duša se ni prikazala na ulici. Velika redkost so bila ropotajoča kola, ki so bila naložena z zrnjem. Tudi mlinov ni bilo

slišati. Vse je pritiskala megla k tlom. Na deset metrov nisi ničesar razložil pred seboj. Strašno dolge so bile Ferencu ure. Vedel ni, kam bi se dal, nobene bodočnosti ni videl pred seboj. In ta mir, ta blazni mir mori človeka, mu jemlje razsodnost in mu pije kri. Njegova soba je bila prazna. Na golih lisastih stenah so se poznali sledovi muh, peč je razpadala. Dela nobenega, nobene novice, nobenega življenja. Če bi vsaj vedel, da mu bodo domači dali denar. Vedel bi, da pojde in bi videl bodočnost pred seboj. Saj si je tako želel na univerzo. Čisto nekaj drugega postaneš. V sebi čutiš silo, voljo do dela. Za nikogar se ne brigaš in ljubiš, kogar hočeš.

Sedaj, v takih dnevih ljubiti. Zagnusila se mu je vsaka ženska. Smešno. Zdaj naj bi čustvoval! Sključil se je na stolu, zrl v mizo in se stresel od neprijetnega občutka. Zunaj pa je objela megla sadovnjak in polja ter se rinila v okna. Ferenc si je zaželel Vanča.

Pa on je odšel. Nima tako zabitih staršev kakor Ferenc in tudi bolj bogati so. Ferenc, veseljak brez meje, se kisa v sobi in pljuje na svet!

Ferenc je stopil k oknu in gledal tihe kaplje, ki so padale na cesto in na rjavo travo. Po golem drevju se je cedila voda. Megla je zajela vso vas, da se niti od hiše do hiše ni videlo.

„Kam bi človek stopil,“ je pomislil Ferenc in se pretegoval. Vsaj malo bi se moral raztresti, razgovoriti s človekom. Saj je vseeno, kdo je in o čem se govori.

Roke je stisnil v žepih, nategoval oči v pozni večer in se ni vedel kam obrniti.

Nekdo je odprl na prikleti vrata in šel proti njegovi sobi. Gotovo kdo od domačih.

Mati je odprla vrata in za hip obstala na pragu. Ferenc ni vedel, kdo je, niti se ni premaknil.

Molk.

„Ferenc, pojdi večerjat,“ mu je rekla napol prijazno napol resno. Ferenc se ni zganil. Kolikokrat mu je že oponesla, da je grunt obubožal radi njega, da stradajo in da še kruha kmalu ne bodo mogli peči, ker jih je preveč pri mizi. Saj bi šel, če bi mogel, in jim ne bi bil v napotje. Še vrnil se ne bi več, če ne bi imel očeta. Tudi brat se je odpeljal v Ameriko in se ni več vrnil. Tako si je zaželel sveta, življenja in trpljenja.

Mati je še stala pri vratih in čakala, kaj bo rekel.

„Če boš res kam šel, ne boš vendar zdaj doma stradal.“ Rekla je to brez premisleka, kar tako.

„Hm,“ se je zganil Ferenc. „Saj bi že davno moral odtod. Čas bi že bil.“ Govoril je tiho, kakor če bi bil sam v sobi.

„Jezus, kdo ti pa brani. Samo pošten bodi, pa pojdi,“ je hitela mati in stopila korak bliže. Mrak je padal in Ferenc je stal v poltemi.

„Pošten! Mar nisem?“

„Z ženskami hodiš, za popa to ni —,“ mati je umolknila. Začutila je, da je povedala preveč. Ferenc se je nasmehnil. To, to je tisto, draga mati!

„To ni nič takega, mati,“ je počasi odgovoril in se smejal. „Saj veste, da je Sernekov tudi hodil z dekleti, pa je bil bogoslovec, in Antolin in Vučko. Vsi so hodili z ženskami in so bili vseeno bogoslovci.“

„Pa pojdeš tudi ti —,“ je hitela mati.

Ferenc se je na glas zasmejal. Naslonil se je na križe v oknu in ni več pogledal matere. Mati pa je počasi zaprla vrata in odšla.

Ni čutil kesa, da je z materjo tako opravil. Pogodbo je hotela narediti z njim. Ko bi bil Ferenc kje plebanuš in bi se trebušast zapiral v svojo pisarno, bi mati hodila po farofu, oblastno govorila z vsemi, ki bi prišli k njemu in bi ravnala z vso faro, kakor ravnajo plebanuševe matere. In on naj bi daroval življenje za vse to. Tudi bratje bi ga takrat spoštljivo pozdravljali, ker bi več ne vprašal za svoj delež.

Mati! Ferenc je ni ljubil. Bila je dvorezen nož, dobra z vsemi in se je tudi Ferencu hotela prikupiti. Mnogokrat jo je v prejšnjih letih opazoval, kako je molila pred jedjo. Sklenila je roke, položila šepetajoče ustnice na prste, dvignila oči in glasno šepetala, da so jo vsi slišali. Oče pa je bil bolan in je prosil jedi. Pograbila jo je jeza, razhudila se je nad njegovo boleznijo in pijanostjo, metala krožnike in zmerjala očetove starše. Ko so ob nedeljah sedli h kosilu, je ponavljala pri mizi pridige in merila na očeta, če je bil govor o pijanosti; če pa o nečistosti, ni odmaknila pogleda od Ferenca.

Ferenc je legel na posteljo in tolkel po lesu, da je bolešno škripal. Svoje matere že dolgo ni ljubil. Upiralo se mu je. Nekoč jo je skušal vzljubiti po Cankarjevem zgledu, da bi jo oboževal. Kar nemogoče se mu je zdelo, da ne bi tako častil matere, kakor jo je Cankar. Pa je uvidel, da vse skupaj ni nič. Cankarjeva mati je bila mogoče dobra ženska, dobra mati. S tem pa ni rečeno, da bi moral vsakdo fantazirati o trpljenju neke žene-matere.

Ferenc bi zaspal v takem razmišljanju, če ne bi prišel poštar s pismom. Kdo piše? Pomislil je, če Vanč. Pa ni verjel, ker bi mu moral sam že davno pisati.

Prižgal je luč. Pismo je bilo iz Maribora. To ga je razživel.

Teh trenutkov Ferenc ni mogel pozabiti. Ves večer je bil skoraj brez misli; ležal je na postelji in buljil v steno. Vanč mu je pisal iz Maribora. Iz Zagreba je odšel v bogoslovje.

Kaj se svet obrača ali ga bo pa jutri ali pojutrišnjem konec. Konec bo sveta čez nekaj dni.

Seveda. Saj mu je Ferenc že prej rekel, da visi bogoslovje nad njima kot Damoklejev meč. Sedaj se je nad Vančem utrgal in se mu zasadil naravnost v glavo.

Dekleta, vino, brezskrbno življenje, vse to je šlo sedaj po vodi. Zakaj? Saj mu ne bi bilo treba.

Ferenc je vstal, zamahnil z roko in oblekel suknjič.

Šel je v meglo in dež. Napotil se je proti mlinom. Začutil je prepad med seboj in Vančem. Ves čas mu je to prikrival; govoril je o medicini, čeprav je vedel, da bo šel v bogoslovje. Vedel je. Proti koncu počitnic je postajal čudak. Gotovo je mislil na to. Rekel pa mu ni besede. Tak je človek, pa mu zaupaj, ko ti govori tako, kakor mu prija. Čeprav je človek dober, ga življenje ukrivi in pohabi.

Šel je proti klepetajočim mlinom, ki so sedeli na Muri. Klepetali so, brneli in živeli v temi.

Ferenc je obstal na bregu in zrl na Muro. Čutil je duh po vodi in bil boljše volje.

Mura se je zaletavala v lopate in vrtela kolesa, da so mlini ropotali. Ferenc se je glasno zasmel. Vanč! Saj mu ni zameril, da je šel. Že od mladih nog se vzgajajo, da bodo nosili talarje, hodili okrog in jih bodo ljudje občudovali. Vsi živijo v tem.

Ferenc je stopil po brvi v mlin. Mlinar Magdič je grabil moko.

„Hudiča, tako pozno“, se je začudil.

„Tako,“ je dejal Ferenc malomarno in šel v kočico na kumpu. Legel je na klop in ni čutil, kako tresejo kolesa mlin. Čez čas pa je prišel Magdič s svetilko, jo obesil na steno in naložil na ogenj. Prijetno je bilo v črni, sajasti kočici, kjer so po stenah fičale vilice, žlice, umazana suknja in omarica, v kateri so bile skrite vse mlinarjeve skrivnosti. Revolver, brošure raznih verskih sekt, nespodobne slike in denar.

„Boš spal pri meni?“ je vprašal Magdič.

„Ne.“

Magdič je sedel na klop in si odrezal kos kruha. Ferenc se je nagnil k njemu in ga pogledal.

„Denar mi posodi, Magdič,“ je tiho rekel.

Magdič se je zamislil, nagubančil čelo in migal z eno nogo. Gledal je droben razsekan les na podu.

„Tebi moram posoditi za dolg rok,“ je menil.

„Za dolgega,“ je pristavil Ferenc in ga še gledal.

Zasmejala sta se. Ferenc se je počutil tisti večer kot že dolgo ne. Zopet se mu je mlin zazdel prijaznejši in Mura tako prijetna. Vse je zopet živelo, kot nekoč. Vanča sicer ni in ga nikoli več ne bo, pa vseeno. Zopet je čutil v sebi nekaj, česar že dolgo ni.

Zjutraj ga niso domači več našli. Šel je in nikomur nič rekel. Tudi očetu ni rekel zbogom. Vsi po vasi so zvedeli, da je šel, a kam, je vedel samo mlinar Magdič.

Tisto leto je bila jesen mokra in tudi zima polna snega. Po tri dni je snežilo, da je sneg zapadel do nizkih oken. Kopali so ga s streh, ga vozili v prazne rokave Mure in se hudovali nad vremenom.

Božični prazniki so se bližali. Vraže glede različnih svetnikov so se množile. Ljudje so imeli časa na pretek in so se radi vdajali raznim paganskim obredom. Seno jim je prinašalo srečo, hiš, okajenih z gobami, se ogiba nesreča in sto in sto drugih skrivnosti; nekateri so jih opravljali iz navade, drugi iz bojazni in upanja.

Božič je bil že tik pred vrati. Po ulicah je dišalo in vse vasi je objelo prazniško razpoloženje.

Ferenc sam ni vedel, kaj ga je vleklo domov. V Ljubljani je bil dolg čas o praznikih. Vsako leto je šel za božič domov. Praznično razpoloženje po vaseh mu je ugajalo.

Vanča ne bo več v družbo, to je vedel. Posebno o praznikih so vsi bogoslovci tako zaposleni po cerkvah. Sicer se je pa tudi brez njega navadil živeti. Ni ga imel več rad, kakor prej. Ne zato, ker je bil bogoslovec. Tudi Viktor je bil v bogoslovju, pa ga je vendar zelo cenil. Vanč mu je prikril svoje namene. Zato je čutil, da sta se za zmeraj ločila.

Ferenc ni pisal, da bo prišel. Peš je stopal po ozkih poteh med sneženimi polji. Od časa do časa si je kaj zapel ali zažvižgal in trosil drobtine. Za njim so letale vrane ter se drle, da se jim je smejal. Če se je pripognil, so odletele nad molčeče gozdove, obložene s snegom. Vas je počivala v snegu. Ko je šel proti vasi, se je mrak zgrinjal nad njo. Sveti večer. Vsak se je smehljaj, kogar je srečal med hišami. Lepo je na svetu, je drhtel Ferenc.

Še skozi sosednjo vas mora in potem pride domača. Razveselil se je, čeprav je ljubil le očeta.

Tedaj mu je nekdo prihajal nasproti. Nič takega. Mnogi hodijo po vasi, prenašajo obleke in se pripravljajo na praznike.

Črn površnik. Čudno. V belem snegu se je lepo videla vitka ženska postava. Skoraj nerad je stopil v sneg in počakal, da pojde ženska mimo.

„Dober večer,“ je dejal malomarno. Na deželi se vsi pozdravljajo.

„Bog ga daj,“ je pristavila ženska in obstala.

„Kristus, Giza.“ Večja se mu je zdela sedaj. Segla sta si v roke.

„Težko neseš,“ ga je vprašala Giza.

„Ni sile,“ ji je smeje se odgovoril. „Sicer mi pa lahko pomagaš.“

„Kdo bo šel pa z menoj nazaj,“ je hitela Giza. Pred nekaj meseci so se tudi tako spraševali, ko ju je z Vančem dobila pri Muri na travi.

„Seveda, kdo bo šel s teboj domov,“ je tiho pristavil in jo mehko pogledal. Čutila je, da je namignil na Vanča, ki je bil tisti večer pijan od sreče.

„Pusti medicinca,“ je v šali dejala. Oba sta se glasno zasmejala, da se je odbijalo od hiš.

„Veš kaj,“ je povzela Giza, „pridi rajši zvečer k nam. Lea je odšla nekam na Gorenjsko v hribe. Pridi, da se ne bom dolgočasila na sveti večer“.

Ferenc je z lahkimi koraki odšel proti domu. Prav. Zvečer bo še življenje, če bog da. Vsaj ne bom čepel doma in gledal nadutih obrazov. Vanča letos ne bo, da bi se kam odpravila, no, pa pojde sam.

Doma se je umil, oblekel, se počesal in si zavezal kravato. Okrog desete je krenil čez polje h Gizi.

Vasi so sanjavo dremale v snegu. V sleherni koči je gorela luč. Svetloba je bila razlita pod vsakim oknom in po ulicah so hodili ljudje. S polja se je zdelo, da hiše kramljajo med seboj in da je vas tajinstveno zaživela.

Za vse to bi dal življenje. Tako je vzkipel sredi sneženega polja, sam, obdan z mrkimi kupi koruzišča, ki so napol pokriti s snegom strmeli vanj. Giza, polje, vasi!

Ferenc je šel v temi po polju proti sosednji vasi. Nihče ga ni spoznal, kajti klobuk si je potisnil na oči in se tesno zavil v zimsko suknjo. Lepo se je počutil in grel v pričakovanju.

„Si sama,“ je vprašal Gizo, ko je prišel k Jerumenovim.

„Sem in nisem“, se je zasmejala. Njeni starši so bili preveč zamaknjeni v trgovino. Giza je živela čisto zase v svoji sobi vse mesece od velikih počitnic.

„Lepo je bilo; si se vsaj odpočila,“ je dejal Ferenc, ko sta sedla.

Zasmejala se je in mu privoščila ta mir tu na deželi.

„Večja si nekam in druga se mi zdiš,“ ji je pravil, ko sta jedla slaščice.

„Tudi ti si drugačen,“ je dejal tiho; prijela je steklenico in se sklonila nad njegov kozarec.

Ogledoval je njene lase in potem njen vrat ter se ugriznil v ustnico. Ti lepi angeli!

„Ne nalivaj preveč,“ se je spomnil, ko je imel polno čašo likerja. „Da ne bom spet kvasil neumnosti.“

„Nič za to,“ je hitela in ga prijela za roko. „Le daj, saj vidiš, da sem potrebna smeha.“

„Potrebna? Pa — ti in jaz — kako bi dejal —“ se je obotavljal.

„Vem, za čem stokaš.“ Giza se je zasmejala tako prisrčno, da je tudi Ferenc posilil smeh. „Vanča imaš v mislih, ne?“

Ferenc ji je smeje se pritrdil. Giza se je hipoma zresnila. Zagledala se je skozi temno okno in utihnila. Pred meseci jo je objemal Vanč ter sanjaril o zdravilstvu, sedaj je pa bogoslovec.

„Zasovražila sem ga, Vanča,“ je slednjič dahnila.

„Zakaj?“ jo je začuden vprašal.

„Mislim, da sem vzljubila odkritega človeka.“

Tudi njo grize isto, je pomislil Ferenc. Čudno!

Pila sta zopet liker in postala živahna. Pozabljala sta na preteklost in se veselila sedanjosti. Ferenc je postajal zgovoren, iskren in prejšnja domišljavost mu je skopnela. Povedal ji je vse, kar mu je prišlo na misel. Tudi Giza se je razživila. Zdaj pa zdaj je skočila po kako stvar v omaro in mu prinesla, nato je zopet odbrzela v sosednjo sobo. V motni svetlobi so mu begale pred očmi oblike mladega dekleta. Krilo se ji je tesno oprijemalo bokov in napeta zimska maja mu je razkrivala zaklade ženskega telesa. Ko je iskala kaj v sosednji sobi in mu odgovarjala na kratka vprašanja, se je prijemal z obema rokama za glavo in drhtel po njej.

Mimo okna so se zaslišali glasovi in drsajoči koraki.

„K polnočnici gredo,“ je menil Ferenc in prisluhnil.

„K polnočnici,“ je odvrnila Giza in sedla na divan. Mir je nastal in Ferenc je zrl pred se. Tudi Giza si je podprla glavo in strmela v preprogo. Oba sta vedela, kaj mislita in po čem hrepenita. Mlado življenje je brez premisleka, brez načrtov, ono kipi in živi čisto po svoje. Ferenc je stopil h Gizi, sedel poleg nje in počasi govoril.

„Giza, takega svetega večera še nisem doživel.“

Molk.

„Moški doživljajo mnogokrat kaj lepega, pa potem hitro pozabijo,“ je dejala čez čas in se smehljala.

Boli jo, da se je v Vanču prevarala, je pomislil. Pameten otrok.

„Pozabljajo ali pa ne,“ je dejal.

„Pozabljajo,“ je veselo odvrnila Giza.

„Ne pozabljajo,“ je ugovarjal.

Tako sta čebljala čisto otročje in rasla v čustvih. Ferenc se ni mogel več premagovati. Objel je Gizo, ki je umolknila in ga pogledala. Gledala sta se. To ju je privlačevalo. Mladost, kri in želja.

Zunaj so brundali moški in ženske, ki so šli k polnočnici. In v sobi je mrmral ogenj v peči.

Giza in Ferenc sta se vzljubila. Še sta se gledala brez besede in nista vedela, kaj se bo zgodilo. Giza je prisluhnila pogovoru na cesti.

„Greva k polnočnici?“ ga je tiho vprašala. Ferenc se je prebudil in se začudil vsemu. „Pojdiva,“ je dahnul.

Na cesti sta se stisnila drug k drugemu in šla za ljudmi, ki so počasi štorkljali proti cerkvi.

Sever je bril v obraz. Noč je bila temna, le od daleč so se videla razsvetljena cerkvena okna. Od časa do časa so se odprla vrata, da je svetloba šinila v temo in so se videle množice, zbrane v svetišču.

Pred oltarjem še ni bilo nikogar. Ljudstvo je pelo božične pesmi. Do zadnjega kotička je bila cerkev polna. Mrmranje se je čulo od zadaj, kašlja-

nje in petje. Nešteto sveč je gorelo po oltarjih in tudi ljudje so jih prinesli s seboj, jih našigali in pri njih svetlobi molili iz molitvenikov.

Giza in Ferenc sta prišla skozi zakristijo in obstala tik pri oltarju ob gosposkih klopeh.

Tedaj je zazvonilo z vsemi zvonovi. Lepo ubrano je bilo zvonjenje, čeprav ni bilo drugačno, kakor vsak dan. Pa človek si misli, da je sedaj lepše in je potem v resnici lepo.

Tudi pri zakristiji je zazvonilo. Prikazala sta se dva majhna ministranta, nato pa — Vanč.

Vanč v belem roketu, z belim ovratnikom in talarjem. Za njim je stopal Viktor in nato plebanuš. — Ferenc ga še ni videl in tudi Giza je vztrepetala, ko ga je zagledala. Spogledala sta se in stisnila, da sta čutila drug drugega.

„Pojdiva,“ se je Giza čez nekaj časa sklonila k Ferencu. „Mraz je in slab zrak.“

Odšla sta, preden so bili končani obredi.

Sever je pihal skozi noč. Nič živega se ni zganilo nikjer in svet mir je vladal povsod.

Tedaj sta se sama sredi polja prvič v življenju poljubila. Čutila sta svoja mrzla lica in tople ustnice. Pozabila sta na svet.

Na vse je pozabil Ferenc; na Vanča, na polnočnico in na ljudi. Giza je bila močnejša od vsega.

Kritika

Anton Podbevšek, Ivan Grohar. Tragedija slovenskega umetnika. Ljubljana 1937. Z 61 slikami, med temi 16 v barvah. Založba „Ivan Grohar“.

Lani je preteklo petindvajset let od Groharjeve smrti in tedaj so se naši časopisi spomnili ne le najglobljih slovenskih modernih umetnikov, ampak so zapisali tudi marsikatero bridko reminiscenco, proicirano na naš čas, ki v bistvu ni mnogo boljši in nič bolj iskren, kot je bil Groharjev. Letos pa je izšla debela knjiga o Groharju, ki obsega 360 strani in je razmeroma bogato ilustrirana. S tem bi se zdelo, da je slovensko meščanstvo v zadostni meri izbrisalo madež, ki ga je na njegovi vesti zapustila samotna smrt izčrpanega trpina. Knjige ni napisal ne kritik ne pisatelj ne sodobnik ne zgodovinar, marveč žurnalist. Čuden pojav, kakršen doslej pri nas ni bil znan. Zgodovina umetniških revolucij v XIX. stol. nam razodene, kako veliko ulogo so igrali v vsem dogajanju literati, ki so kot kritiki in včasih celo kot ideologi ne le tolmačili smisel novih del, ampak so posegli celo v tok sam in s strastno besedo soodločali pri uspehih skupin ali posameznikov. Zelo velika in zelo znana imena srečamo med njimi. Pri nas pa je literatura stala precej ob strani, ko so se likovni umetniki borili za novi slog, in so menda le enkrat izpregovorili: to je bilo ob razstavi naših impresionistov na Dunaju, ko sta Cankar in Župančič s tehtno besedo položila temelj umetniški cenzitvi naših slikarjev. Tu se je prvič in, če izvezamemo Seliškarja, doslej poslednjič manifestirala enotnost